

UNITÁRIUS ÉLET

XIV. ÉVFOLYAM, 11. SZÁM

1960. NOVEMBER HÓ

AZ ÁLDOZAT NAPJA

1579. november 15. Déván, a várbörtönben meghalt Dávid Ferenc, az Unitárius Anyaszentegyház alapító püspöke. Tragikus körülmények között került börtönbe. Azzal vádolták, és az úgynevezett „Innovatiós” törvény alapján azért ítélték el, mert újított. Ez a törvény szigorúan megtiltotta a vallás dolgában mindenféle újítást. Az Egyház, amelyről mi már tudjuk, hogy „semper reformari debet”, úgy akart védekezni és a kritikát magától úgy akarta távol tartani, hogy az Innovatiós törvénnyel bástyázta körül magát, s az „Istenegység” hitére épült felekezeti lánglelkű apostolatát azért fosztotta meg szabadságától, ami részére nemsokára az élet elvesztését is jelentette, mert az bátran és öntudatosan állt ki a meggyőződése mellett, levonva ennek a legjézusibb tételnek, hogy Isten lényegében és személyében is „egy”, minden következményét. Micsoda ironiája a sorsnak, hogy ugyanabban a városban mondják ki felette az ítéletet, amelyben egykor a pápi oklevelet megszerezte. 1579. június 1-re, Gyulafehérvárra hívta össze a fejedelem a „három nemzet” zsinati országgyűlését, mely hívta arra, hogy Dávid Ferencet rákényszerítse tanainak visszavonására, vagy pedig a már említett törvény értelmében ítélték felette. Krisztus imáadásának kérdéséről volt szó. Egy olyan teológiai problémáról, melyben azóta sem tudott egységes álláspontra jutni a keresztény világ. És mi nem azért idézzük most ezeket a régi eseményeket, mintha nem tudnók, hogy: „A hit Isten ajándéka” és nem értenénk már egyet Dávid Ferencnek azzal a kijelentésével, hogy: „mindenkit a maga hite boldogít”, hanem inkább arra szeretnők emlékeztetni ezt a mai nemzedéket, amelyről nyugodtan elmondhatjuk, hogy az újítások klasszikus korának valóságos hőse, emlékeztetni szeretnők arra, hogy volt egy idő az emberiség, közelebről a kereszténység életében, amikor az ember leg-lelkibb ügyét, a vallást múmiává akarták, vagy szeretnék volna balzsamozni, törvénybe foglalván a tilalmat, hogy „a vallás dolgában pedig nem szabad újítani”. Dávid Ferenc mártír halála a legszentebb tiltakozás ez ellen az embertelen egység ellen. Más-

felől pedig bizonyosság arra, hogy az igaz ügy mindig megköveteli a maga áldozatait. A fejlődés útján mindkét oldalon sűrű sorban hatalmas lángoszlopok égnek, a mártírok lelkei, akik olyan időben értettek meg egy-egy igazságot, amikor a saját koruk minden erejüket mozgósította azok ellen s ők az életüket gyújtották lángra, hogy a sötétben tapogatózóknak lássanak világosságot. Az igazságkeresés és az emberiségfejlődés irányát mutató vonalon egy ilyen kioltthatatlan lelki tűz Dávid Ferenc élete is, aki végigélte a XVI. századbeli reformáció minden formáját, míg végül a csúcsra küzdötte fel magát, ahol mint egykor Jézus a Golgothán, meggyőződéséért odaáldozta azt, ami mindenkinek a legdrágább, az életét. Luther a wittenbergi vártemplom kapuján 95 tételével, Dávid Ferenc a dévai várbörtönben az életével bizonyította meg, hogy rendületlenül hisz tanainak igazságában. Utolsó üzenete, melyet a mártírok glóriájának fényénél írt a börtön falára: „Az igazságot semmi sem fogja útjában feltartóztatni”, nekünk biztatás ma is, hogy naponta megújuló erővel kezdjük újra és vigyük tovább harcunkat meggyőződésünkért, s az egész emberiség legközösebb igazságáért, a békeért. November 15. számunkra az emlékezésben az áldozat napja, immár közel négy évszázad óta. Emlékeztet és figyelmeztet kötelességünkre és feladatainkra. Egyben pedig szent pecsétje hitünknek, mely azt mondja, hogy az evangélium ügyét sohasem azok vitték előre, akik imára borultak a keresztjét hordozó Krisztus előtt, hanem azok, akiknek volt erejük és bátorságuk hozzá hasonlóan felvenni a maguk keresztjét s mentek vele együtt a magát megváltó élet rögzős útján a végső győzelem diadalának boldog érzetével: mert Isten országa igazság, békesség és szentlélek által való öröm s nem beszédben, hanem erőben van. Így lett nekünk, unitáriusoknak november a reformáció hónapja s mikor ezekben a napokban ezekre emlékezünk, áldjuk Istent, hogy az emberi áldozatok humuszából táplálkozó unitárius hitünk örökösai és letéteményesei lettünk.

Pethő István püspöki helynök

Dávid Ferenc írásai

A hagyomány úgy tartja, hogy Dávid Ferenc negy-százötven éve, 1510-ben született Kolozsvárott. Ez az évforduló ismét aktuálissá teszi, hogy írásairól szölgünk. Először is a magyar unitárius irodalom első latin nyelvű reprezentatív termékéről, az 1567-ben vagy 1568-ban, a gyulafehérvári Hoffhalter-nyomdában megjelent, „De falsa et vera...” című munkáról adunk ismertetést, az újabb hazai és külföldi kutatások eredményeinek összegezéséeként.

Ez a terjedelmes mű tulajdonképpen két könyvből áll, az első kilenc, a második tizenöt fejezetet tartalmaz. A munka a szerző nevét nem tünteti fel, hanem azt mondja, hogy írói „ministris ecclesiarum consentientium in Sarmatia et Transylvania”, a lengyelországi és erdélyi egyetértő gyülekezetek papjai. Az

első könyv Isten hamis, a második Isten igaz ismeretéről szól, az első a szentháromság tanával szembeni szigorú kritikát tartalmazza, a második a szerzők által igaznak tartott vélekedéseket közli Istenről és Krisztusról. Általánosságban megállapíthatjuk — és ebben a vonatkozó szakirodalom egyetért —, hogy e munkán Servetus Mihály művének a hatása felismerhető.

E munka szerzőségének a kérdését a szakirodalom mai napig sem tisztázta. Az alábbiakban az újabb kutatások eredményei alapján igyekezni fogunk a szerzőség kérdésében állást foglalni. Tesszük ezt a munka mottójául választott bibliai résszel egyetértésben, mely a tesszalónikabeli gyülekezethez írt első levél ötödik része alapján arra figyelmeztet, hogy mindeneket megpróbáljatok, és ami jó, azt megtartsátok.

Az említett munka igen ritka, Magyarországon a Nemzeti Múzeum Széchényi könyvtárában fellelhető e mű teljes és a sárospataki református egyházi könyvtárban pedig egy megcsonkított példánya.

Nem célunk annak az eldöntése, hogy e könyv, 1567-ben jelent-e meg, mint arra az 1567. augusztus 7-ről keltezett és a fejedelemhez írt ajánlás alapján következtetni lehet, vagy csak a következő évben, amire szintén számos jel mutat. E kérdéssel érdemben Gulyás Pál: A Könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században c. Budapesten 1931-ben megjelent tanulmánya foglalkozik s az érdeklődőket ide utaljuk.

Az ajánlás elmondja, hogy a „több jeles férfiakról írt s két könyvre osztott ezen töredékek kiadása már régóta közóhaj tárgya volt”. A szerzők célja az volt, „hogy az egyházat az igazság keresésére serkentvén s az utódoknak magasabb célok felé törekvésére utat készítvén: egyszersmind ellenfeleik rágalmazásának okait megszüntessék, s az igazságnak olyan hosszas vajúdas után világ elébe jutására az ajtót mint előküzdők feltárják...”

A fentieket azért idéztük az ajánlásból, éppen Dávid Ferenc történetírója, Jakab Elek fordításában, hogy rámutassunk arra, hogy Jakab is és sokan mások is, e munkát, melyet „több jeles férfiak” írtak, a Dávid Ferenc, vagy a Blandrata György, vagy pedig kettőjük közös művének tartják.

Az utolsó években jelent meg Gerézdj Rabán irodalomtörténész tanulmánya, melyben rámutat arra, hogy e mű ajánlását olyan humanista műveltségű férfi írta, aki Erasmust jól ismerte. E fejezet ugyanis Erasmus Adagia c. művéből vett stílussajátosságokban bővelkedik. Közismert az, hogy Dávid Ferenc Erasmus tanítványának vallotta magát, akit magyar nyelvű, neve alatt megjelent műveiben is több alkalommal idézett. Így figyelemmel a fenti újabb megállapításra valószínű, hogy az Ajánlás egybeállítója, írója maga Dávid Ferenc volt.

A De falsa et vera... szerzőségének kérdésében a Dávid Ferenc munkásságával irodalomtörténeti és egyháztörténeti szempontból foglalkozó hazai szerzők, különféleképpen foglalnak állást.

Pintér Jenő irodalomtörténeti összefoglalásában e munkát Dávid latin nyelvű művei között sorolja fel. Horváth János a kérdéssel nem foglalkozik. A református egyháztörténetírók közül Zoványi Jenő e munkát Dávid művei között sorolja fel. Pokoly József és Révész Imre a szerzőség kérdésében nem foglalnak állást.

Ismeretes, hogy Jakab Elek, Dávid történetírója, e munkát is csaknem teljes egészében Dávid művének tartja s csak azt engedi meg, hogy egy-két fejezet szerzőjének Blandratát ismerjék el. Jakab ezen túlmenően tagadta azt is, hogy a lengyeleknek bármilyen szerzői köze lett volna e munkához. Hangsúlyoznunk kell, hogy Simén Domokos unitárius teológiai professzor az unitárius nyomdákrol még Jakab művének megjelelése előtt írt tanulmányában, melyet Jakab teljesen figyelmen kívül hagyott, e műről helyesen állapítja meg a következőket: „A mű kiváló szakismerettel, az egyházi atyák munkáinak, a 16-ik század írói nézeteinek és viszonyainak, valamint a bibliának alapos ismeretével van írva. A cím után ítélve, a művet a lengyelhoni és erdélyi unitárius papok készítették. De úgy látszik, hogy mielőtt ők ezzel a nyilvánosság terére léptek volna, több ideig dolgoztak rajta. S csak miután készen volt, és az egyes dolgozók műveit egymással összehangzásba hozták, bocsátották sajtó alá, mégpedig amint látszik, még Hoffhalter (nyomdász) életében”.

Sajnálatos állapotot állapítjuk meg, hogy egyes újabb külföldi munkák a De falsa et vera szerzőségét illetően is téves adatokat közölnek, és Dávid érdemei háttérbe szorításával Blandrata György olasz orvost és humanistát tartják e mű szerzőjének. Erről azonban egy következő cikkben szólunk majd részletesebben.

Ferencz József

A SZABADSÁGRÓL

Korunknak egyik legjellegzetesebb vonása: a szabadság hirdetése.

Mi ez alkalommal – részben helyszűke miatt – csak az egyéni szabadság mibenlétéről óhajtunk elmélkedni. Tételünk így hangzik: feltételezve az egyén számára a legszélesebb körű szabadságot, miképpen érvényesül ebben a gátlás nélküli szabadságban az emberi szabad akarat.

A szabadság mindenek előtt és mindenek fölött: az akarat szabadsága. De az akarattal együtt jár a cselekvés kényszere is. A normál tudat magaslatára fejlődött ember cselekvése azonban nem lehet tetszés szerinti. Az ilyen ember *felelősséggel* tartozik cselekedeteiért.

A köznapi elmélkedésmód a szabadság problémáját csak erkölcsi oldaláról ismeri. Az érett kultúrember számára azonban nemcsak erkölcsi, hanem logikai és esztétikai lelkiismeret is van. Nemcsak akarásáért és cselekvéséért, hanem gondolkodásáért és érzéseiért is felelősséget érez.

Ez a felelősség gyakorlatilag két fogalom körül csúcsosodik ki a legszembetűnőbben: a kötelesség és a függőség tudatában.

A fejlett szellemű embernek felesleges magyarázni a kötelesség fogalmát. Tapasztalati tényként ismerte meg a kötelességek szétágazó s egyben hierarchikus rendszerét. Szellemi fejlődésének kezdő fokain találkozott már a köznapi kötelességek egész sorával. S ahogy a szellem egyre tökéletesedik, a világosságával mind szélesebb és szélesebb horizontot sugároz be, olyan mértékben ismeri fel a kötelességek egymásba fonódó láncolatát. Kötelességtudattal az örökkévalóság legfejlettebb fokán is találkozunk a szellem. Bátran kijelenthetjük tehát: a kötelesség egyetemes érvényű normája a szellemi életnek. Most elemezzük a függőség kérdését.

Kérdezheti valaki: kitől és mitől függ az ember egy

olyan fejlett társadalomban, ahol már bezárták az üres börtönök ajtóit s ahol a fejlődés távlatában maga az államhatalom is megszűnik?

A szellem elsősorban függőségi viszonyban van azokkal a magasabbrendű törvényekkel, amelyek nemcsak a földi életet, hanem az egész teremtett mindenséget irányítják, egyensúlyban tartják és éltetik. Az emberi szellem sohasem teheti meg – s minél fejlettebb, annál kevésbé –, hogy ezektől az egyetemes érvényű törvényszerűségektől függetlenül magától. Sőt ellenkezően: fejlettségének foka éppen abban nyilvánul meg, hogy a világrend hatalmas dimenzióiban próbálja megtalálni azt a helyet, ahol képességeinek megfelelően bekapcsolódhatik a felsőbbrendű élet ütemébe és boldog harmóniában tölti be hivatását.

És továbbmenően, a logika kérielhetetlen parancsa szerint függ az emberi szellem ezeknek a törvényeknek alkotójától: Istentől.

Amint látjuk tehát, az elképzelhető legnagyobb szabadságban élő legfejlettebb szellem sem fejtheti ki szabad akaratát csupán egyéni indítékai alapján, hanem csak úgy, ha a kötelesség és függőség tudata mint világító lámpás jelzi cselekvésében határait.

De az így működő szabad akarat bőven ad lehetőséget a szellemnek arra is, hogy rabszolgává tehesse önmagát: szenvedélyeinek és alacsony ösztöneinek rabszolgájává. Szabad akarata van jóra és rosszra, választhat élet és halál, törvényes fejlődés vagy ellentétes rombolás között.

Ez a szellemi élet alfája és omegája. A fejlett, világos látású szellem azonban nem habozik, hanem boldog önátadással illeszkedik be az egyetemes élet örök törvényei közé s minden helyzetében örömmel szolgálja Istenét, akinek köszönheti létét és ahol az akarat már nemcsak cselekvés, hanem teremtés.

Dr. Szabó István

AZ ESSZEUSOK

(III.) Mózes első könyve 10. részének 8—9—10. verseiben Nimródól olvashatunk, Noé dedunokájáról. Ez a Nimród alapította különben Ninive városát Asszíriában. Nagy földterületek felett uralkodott már Asszíriába jutása előtt s „hatalmas vadász” hírében állott. Egy Talmud-legenda elmondja, hogy Nimród álomban figyelmeztetést kapott arról, hogy hadvezérének most született fia „sok királyt és uralkodót fog trónjától megfosztani”. Ezt elkerülendő, Nimród kiadta a parancsot, hogy öljék meg az újszülöttet. A hadvezér azonban meg akarván menteni fiát, maga járul az uralkodó elé, kézenfogva egy gyermeket — aki azonban nem az ő fia. Saját fiát 3 éven keresztül egy barlangban rejtgette s e 3 év alatt — a legenda szerint — a csecsemő saját jobb keze ujjából szopta a tejet. Ez a megmentett gyermek **Abrahám** volt, akit az Ótestamentum a zsidók ősatyjának nevez s akiről megírja a Máté evangélium, hogy a kezdetén áll annak a nemzetségsorozatnak, amely adta az emberiségnek Jézust. Az esszeusok pedig azt tanították, hogy az isteni világ egy képesség-csírát oltott bele Abrahámba, melynél fogva alkalmassá kezdett válni arra, hogy önmagában átélje az istenséget. A Talmud-legenda — nagy valóságérzékkel — a maga korának kifejezési módján, vagyis képekben, kerekén megmondja, hogy Abrahám önmagából meríti a táplálékot, jobb keze ujjából szopta a tejet — szellemi táplálékról van szó s ezt azért teheti meg, mert neki megadatott az a képesség, amiről már szóltam, s amiről tudtak az esszeusok. Ilyenformán Abrahám az első, aki az Istennek, önmagunkban történő megismeréséhez a képességét úgy igazán emberi módra használni kezdi. Ez a képesség öröklődik tovább nemzedékről nemzedékre, tanították az esszeusok. Ez az átöröklés azonban csak első látszatra egyszerű, valójában nagyon bonyolult. Itt csak vázlatosan ismertetjük az erre vonatkozó esszeus felfogást, ami egyúttal fényt derít arra a hármassorozatra is, amelyet a Máté-evangélium használ s amely szerint a nemzetségsorozatban, Abrahámtól kezdve, minden tizennégy generáció után egy határhő emelkedik magasra. Így az első tizennégy nemzetség után **Dávid**, a második tizennégy nemzetség után a **babiloni fogság**, a harmadik tizennégy nemzetség után **Krisztus** jelenti a határhövet, ami jelzi, hogy valami fontosabb dologról van itt szó, mint pl. a tizedik, vagy a huszadik generáció elkövetkezésénél. Egészen nyilvánvaló, hogy ha a 42 generációnak ilyen háromszor tizennégyes csoportba való beosztása nem volna fontos, akkor nem is említene az evangélium. Az evangélium azonban ilyen felosztásban közli s teszi azért, mert precizításra törekszik. Komoly tudás rejlik e mögött. Az esszeusok nagyon határozottan vallották, hogy ha az egyes ember fejlődését vizsgáljuk, akkor ez a fejlődés 7 éves periódusokban halad előre. Az első 7 évben a gyermek fizikai teste fejlődik elsősorban; azok a szükséges erők mozdulnak és helyezkednek el a gyermek testében,

amelyek a fizikai ember kialakulását vannak hivatva szolgálni. A második 7 évben főleg az életerők kialakulásának, illetve fejlődésbe indulásának vagyunk a tanúi; annak az életemnek a kifejlődéséről van szó, amelyet akkor érzékelünk kellőképpen, ha az élettelen ásványvilág mellé odaállítjuk az élő embervilágot. A harmadik 7 évben a léleknek az erők fejlődnek elsősorban. Természetesen a többi is, azon módon, ahogy az indítékot megkapta a maga idejében. Ehhez hasonló törvényszerűség uralkodik az emberiség fejlődésében is a nemzedékeken keresztül — mondották az esszeusok. A generációk sorozatában azonban az átöröklés nem úgy megy végbe, hogy bizonyos képesség, vagy adottság apáról fiúra száll; a generációk sorozatában a képességek **nagyapáról unokára** szállnak — tanították az esszeusok. Tehát azok az erők, amelyek a fizikai test fejlődését, kiformalódását szolgálják, az egyes ember esetében főleg az első 7 évben, az egyetemes emberiség esetében nem 7 hanem 14 generációt követelnek. Tehát a népeknek is van kisgyermek-, serdülő- és ifjúkoruk stb. Az esszeusok szerint Dávidig, a babiloni fogságig, Krisztusig, vagyis háromszor tizennégy, összesen 42 generáción keresztül vonul a maga célja felé az a fejlődési vonal, amely hivatva van kitermelni a testben, életerőkben, és lelki képességekben kész, tökéletes embertípust, Jézust.

Az esszeusok szerint, kik magukról állították, hogy az isteni világ nagy összefüggéseibe, az emberi élet sok rejtelmébe beletekintettek — az esszeusok szerint az, ami jó, ami tökéletes, ami kész valami, nem áll elő egyik napról a másikra; nem csodák, váratlan isteni beavatkozások azok az eszközök, amelyek benne feszülnek és építenek a világmindenségben, az egyetemes emberiség életében, hanem a következetes, szívós, a bölcsességgel teljes nagy és hatalmas isteni gondolatok, amelyek, mikor realizálódnak, mikor megvalósulnak, az évszázadok és az évezredek nyelvén beszélnek, s kikristályosítanak valamit, amit méhükben hordoznak.

Itt önkéntelenül is eszünkbe jut az első magyar hexaméter két sora:

*Próféták által szólt régen néktek az Isten,
Azt kit igért imé, végre megadta Fiát.*

Valóban a profétáknak sok szelíd és megannyi ostromozó szava kellett ahhoz, hogy az isteni akarat megvalósuljon. Mennyit kellett sulykolni önmaga tévelygéseivel és ellenséges népek igájával, Salamon dicsőségével és a babiloni fogság gyötrelmeivel azokat a bizonyos generációkat.

Vajon meg tudjuk-e becsülni azt az evangéliumi szellemet, amelyet a mi szerető jó Atyánk megadott nekünk Jézus által s építő kövekké válnak-e bennünk az ő evangéliumának igazságai!?

Bencze Márton

EGYHÁZKÖRÜNK november 27-én tartja évi rendes közgyűlését. Lefolyásáról legközelebbi számunkban adunk részletes tudósítást. Az Egyházköri Közgyűléssel kapcsolatban november 27-én de. 10 órakor Dávid Ferenc születésének 450. évfordulója alkalmával emléktisztvisztelest lesz Hőgyes Endre utcai templomunkban. A szolgálatot Bencze Márton lelkész végzi.

A PETŐFI RÁDIO december 11-én de. 8—8,30 unitárius vallásos félórát közvetít. Szolgál: Kelemen Miklós füzessgyarmati lelkész.

EGYHÁZKÖRI TANÁCSUNK november 4-én ülést tartott. A Tanács megállapította a Közgyűlés tárgysorozatát, majd a Közgyűlés elé kerülő egyes ügyeket tárgyalta. A Tanács többek között 6000 Ft kölcsönt nyújtott a debreceni egyházközségnek parochia felújítási költségeire.

KRIZA JÁNOS egykori nagynevű püspökünk, a kiváló népdalgyűjtő „Vadrózsái”-ból több szép szemelvényt és Kriza műfordításait közvetítette a Petőfi Rádió a közelmúltban, jeles előadóművészek tolmácsolásában. Erdemes itt megemlíteni, hogy Kriza — amint azt Miklós István afia a Román Népköztársaság Akadémiája kolozsvári fiókjának Nyelvtudományi Intézete kiadásában megjelent érdekes tanulmányában megállapítja — a múlt század derekán az orosz népdal műfordításának is lendületet adott. Kriza két közül, egy cserkesz és egy orosz dallal jelentkezett. A két közül a „Remény” című zsebkönyvben jelen meg, amelynek szerkesztője egy ideig Kriza volt. Remélhető, hogy Kriza értékes műfordításainak az élő szó erejével való tolmácsolására is rövidesen sor kerül.

Az élet Teológusa

Hány teológus adta életét is azért, amit tanított? Van egy, aki megtette, s ennek az egynek befolyása nőttön nő mind lelkészek, mind teológusok körében. Mégis, ami *Dietrich Bonhoeffer* alakját 1960-ban jelentőssé teszi, nem a vértanúhalál, amelyet tizenöt esztendővel ezelőtt egy náci koncentrációs táborban szenvedett el, sem valamilyen örökségül rákmaradt teológiai rendszer, hanem az a gondolat, hogy a keresztény ember nem menekülhet el a világból, hanem teljes életével e világban kell élnie. Bonhoeffer hagyatéka az a fölhívás, hogy az egyház gondolja át újra misszióját a huszadik század radikálisan szekuláris világában.

Élete — így, mint a jónevű teológusoké általában — hitének próbája volt. Gyermekkorában nem ismerte a nincset. Apja berlini professzor és ismert elmegyógyász, anyja Vilmos császár udvari lelkészének húga. Huszonegy éves sem volt még, amikor Barth Károly már fölfigyelt rá, s egyik disszertációját „teológiai csodának” nevezte. Mégis, mindezek ellenére, kockáztatva professzori pályáját, szembeszállt Hitlerrel. Két nappal Hitler kancellárságra jutása után Bonhoeffer rádióbeszédében szembeszállt az egyszemélyű diktatúra elvével. Ezért megvonták tőle a nyilvános szó jogát, s ettől kezdve megbélyegzett ember lett.

Mélységesen megundorodva az úgynevezett „német keresztények” magatartásától, akik keresztényesíteni akarták a náci gondolatrendszer, Bonhoeffer Angliában vállalt lelkészi állást (1937), és csak akkor tért haza, amikor egyháza egyik fél-illegális szemináriumának vezetésére kérte föl, amely szeminárium működését a náciak ugyan nem nézték jó szemmel, de egyelőre mégis engedélyt adtak működésére vidéki magánházaknál. 1937-ben a kormány beszüntette a szeminárium munkáját, de Bonhoeffernek — honnan, honnan nem — sikerült engedélyt szereznie egyéves amerikai tanulmányútra. Ekkor azonban már 1939-et írtak; Bonhoeffer tudta, hogy a háború közel, és mivel a katonáskodást lelkiismeretével nem tartotta összeegyeztethetőnek, tudta, hogy mihelyt hazatér, letartóztatják. Úgy érezte, mégis indulnia kell haza.

Hazatérve Németországba, Bonhoeffer tevékeny részt vett a náciellenes földalatti mozgalomban. 1943. április 5-én a Gestapo letartóztatta. Két évet töltött különböző börtönökben és koncentrációs táborokban. 1945-ben Hitler életére törő összeesküvés vádjával Flossenbürgben főlakasztották.

Legterjedelmesebb és legismertebb művében (*A tanítványság ára*, 1937) kifejti a kereszténység lényegére vonatkozó gondolatait. A kereszténység lényege Krisztus „Kövess engem!”-jére adott válaszuk. Bonhoeffer válasza nem hitvallás, sem valamilyen teológiai rendszer megfogalmazása, hanem állandó, egyszerű és alázatos keresztfölvétel. „A tanítvány csak addig tanítvány, ameddig osztozik az Úr szenvedésében, elvettetésében és megfeszítettetésében.” A kegyelem nem olcsó, a kegyelem drága — „a földbe rejtett kincs” —, amelynek kedvéért „az ember örömmel megy, és eladja mindenét”.

Börtönévei alatt leveleiben folytatta tanítómunkáját. A modern technikai világ, írta, „nagykorú világ”, amely válaszait többé már nem Istentől várja, hanem a természeti törvényektől és a természettudománytól. Bonhoeffer azonban még ezt az istennélküliséget is reményt keltőnek látja: „Talán mindez azért van így, hogy Istenhez sokkal közelebb kerüljünk, mint valaha is voltunk... Nagykorúságunk rákényszerít arra, hogy Istennel szemtől szemben világosan ráébredjünk helyzetünk komolyságára.”

A hitetlen, de bátor emberek, akikkel az ellenállási mozgalom hozta össze, a börtönélet kézzel fogható valósága és a német egyházi vezetők kiábrándító magatartása, minden arra ösztönözte Bonhoeffert, hogy fölismerje a kereszténység „világiasságát” és „nem vallásos” jellegét. A szent és világi, természet fölötti és természetes közötti ellentétek fölöldődnek előtte — a látványos ellentétek egységbe forrnak Jézus Krisztusban.

Bonhoeffer hatásának titka talán az, hogy nem talál semmiféle csalóka ábrándot sem az úgynevezett „vallásosság” iránt, amely gyakran nem más, mint „kényelmes lökhárító ember és Isten között”. Szembeszáll a kétségbeeséssel és börtönlátással. A kétségbeeséssel, írja, gyakran jár együtt a test megtagadása vagy túlzott szeretete. Ha az ember kétségbeesik és elveszti Isten kezét, hamar arra az útra lép, amely elvezet „vagy a káromlás, vagy az öngyilkosság bűnébe, mint Sault és Judást”, vagy a szentség elnyerésének valamilyen világi módját kísérli meg „önmegsemmisítő aszkétizmussal vagy mágiával. A hálátlansággal, göggel és reményvesztettséggel az ember önmagát keményíti meg Isten kegyelmével szemben.”

Bonhoeffer börtönből írt híres leveleiben nyomát sem találjuk a hálátlanságnak, vagy csüggedésnek. „Az elmúlt évben megtanultam méltányolni a kereszténység »világiasságát« úgy, mint soha azelőtt” — írta. A keresztény ember nem *homo religiosus*, hanem csak ember, szegény és egyszerű, éppen mint ahogy Jézus ember volt... Csak ha teljesen benne él ebben a világban, akkor tanul meg hinni. Az embernek föl kell adnia minden kísérletet, hogy bármit tegyen is önmagáért, legyen akár szent, akár megtérő bűnös, egyházi ember, igaz vagy hamis, beteg vagy egészséges. „Ez az, amit világiasságon értek — természetesnek venni az életet minden kötelességével és nehézségével, sikereivel és kudarcaival, kísérleteivel és reménytelenségével. Olyan élet az, hogy teljesen odavetjük magunkat Isten kezébe, és együtt virrasztunk Krisztussal a Gecsmáné kertjében. Ez a hit, ez a *metanoia* (megtérés), és ez az, amely emberré és kereszténnyé formál. Hogyan lehetne sikerünk, amely gögössé tesz, vagy kudarcunk, amely félrevezet, ha osztozunk Krisztus szenvedésében úgy, hogy teljesen benne élünk a világban?”

Ford.: Kozma Tamás

PAPI BÉKEGYÜLESEN vettek részt nagybudapesti lelképásztoraink október 28-án. Dr. Hajdú Gyula, a nemzetközi jog egyetemi professzora adott tájékoztatót nagy érdeklődést keltett előadásában a nemzetközi helyzet időszerű kérdéseiről.

A SZABADELVŰ KERESZTÉNYEK NEMZETKÖZI SZÖVETSÉGE kongresszusa 1961. augusztus 8—13-ig lesz Davosban, Svájcban.

A HÖGYES ENDRE utcai templom orgonájára újabban az alábbi adományok folytak be: N. N. 100 Ft., id. Pethő István 50 Ft, Kutasi Eszter 15 Ft, Borbély Pál, Badóczi Béla, Buksa Attila, Deák Ferenc, id. Nyiredy Géza, Szántó Ferenc és özv. Szimonidesz Gyuláné 10—10 Ft.

HALOTTAINK. Dr. Bíró Zoltánné Pálffy Rózsika — néhai Pálffy Márton, volt kolozsvári főgimnáziumi tanár, a jeles irodalomtörténész és nyelvész, és felesége, Nagy Gizella lánya Kolozsvárott meghalt. „Ha élünk, az Úrnak élünk, ha meghalunk, az Úrnak halunk meg. Azért akár éljünk, akár haljunk, az Úréi vagyunk. (Róma 14:8.)

OKTÓBERI SZÁMUNKBAN rövid közlés jelent meg Barth Károly cikkével kapcsolatban, amely egy svájci teológiai lapban jelent meg. Ezzel kapcsolatban nyomdahibát kell helyesbíteni. A helyes zárójeles megjegyzés így szól: Azonos a világhírű ortodox professzorral.

UNITÁRIUS ÉLET

Laptulajdonos a Magyarországi Unitárius Egyházokról

Felelős szerkesztő és kiadó: Pethő István.

Évi előfizetési díja 12 forint.

Budapest, IX., Högyes Endre utca 3.

Táv: 137—186. Csekksz.: 50 561.

Budapest.